

عاصمه جهانگیر: حقوق بشر برای همه

عاصمه جهانگیر از آبان ۱۳۹۵ ماموریت خود را در مقام گزارشگر ویژه حقوق بشر سازمان ملل متحد در امور ایران آغاز کرده است. او با عزمی راسخ و خستگی ناپذیر در پشتیبانی از حقوق بشر و تعهد به طرح علنی و پیوسته دغدغه‌های حقوق بشری در ایران این ماموریت را پذیرفته است.

عاصمه جهانگیر چندین دهه از مدافعان حقوق بشر و یکی از نیرومندترین فعالان پشتیبان دموکراسی و سیاست‌های پیشرو در پاکستان بوده و در سال‌های اخیر دامنه کنشگری خود را به سطح بین‌المللی رسانده و به شهرتی جهانی دست یافته است. عاصمه جهانگیر در طول زندگی حرفه‌ایش در زمینه‌های گوناگونی فعال بوده است از وکالت و کنشگری برای اصلاحات گرفته تا نویسندگی و حمایتگری برای همه گروه‌ها و اقشاری که به خاطر کوتاهی دولت‌هایشان از محرومیت و عقب‌ماندگی رنج می‌برند. با وجود تهدیدهای جانی، حملات شخصی، و حتی طرح نقشه ترورش به دست دولت پاکستان، جهانگیر در دفاع از زنان و اقلیت‌ها و همه آنان که بی‌پشتیبان اند قاطعانه ایستاده است.^۱ جهانگیر این گونه تهدیدها را به سادگی «بخشی از کار»ی که به آن مشغول است می‌داند.^۲

سازمان ملل متحد با توجه به اقدامات شجاعانه جهانگیر در پی‌ریزی جنبش حقوق بشر پاکستان، او را به مأموریت‌های متعددی گمارده است، از جمله گزارشگر ویژه سازمان ملل در امور اعدام‌های فراقضایی، خودسرانه و بدون محاکمه (۱۳۸۵-۱۳۷۹) و گزارشگر ویژه سازمان ملل در امور آزادی دین و باور (۱۳۸۵-۱۳۹۱).^۳

پیشینه

عاصمه جهانگیر در ۶ بهمن ۱۳۳۰ خورشیدی (۲۲ ژانویه ۱۹۵۲ میلادی) در لاهور، دومین شهر بزرگ کشور نوپای پاکستان، و در خانواده‌ای که پدر از فعالان سیاسی و کنشگر حقوق بشر بود، چشم به جهان گشود. عاصمه از اوان نوجوانی و جوانی با محدودیت‌های موجود علیه آزادی‌های بنیادین در کشورش آشنا شد، و نخستین دادخواست زندگی‌اش را در

هجده سالگی برای آزادی پدرش که به سبب انتقاد از مداخله نظامی پاکستان در بنگلادش زندانی شده بود به مراجع قانونی تسلیم کرد.^۴ پس از آن پدرش به خاطر انتقاد از دولت در دوران نخست وزیری ذوالفقار علی بوتو در سال ۱۳۵۳ تحت بازداشت خانگی قرار گرفت.

در تیرماه ۱۳۵۶ (جولای ۱۹۷۷)، ژنرال ضیاء الحق با یک کودتای بدون خونریزی قدرت را در پاکستان به دست گرفت که آغازگر دوران حکومت نظامی و تجاوز علنی به حقوق اساسی شهروندان شد. به گفته جهانگیر استقرار حکومت نظامی در پی حاکمیت فضای اختناق و سرکوب او را به گام نهادن در عرصه کنشگری [سیاسی] برانگیخت: «اکنون، وقت آن فرا رسیده که بازسازی کشورمان را، که نظامیان و غیرنظامیان خودکامه با اختناق و سرکوب سال‌ها بر آن فرمان رانده‌اند، به امید روزی آغاز کنیم که فردی بهتر سکان رهبری آن را به دست گیرد».^۵

پروژه اسلامی کردن پاکستان، که از برنامه‌های رژیم ژنرال ضیاء الحق بود، به خصوص باعث محدودیت و سرکوب شدید زنان پاکستان شد. یکی از مهمترین بخش‌های این برنامه استقرار قوانین حدود و قصاص بود که طی آن مجازات‌های تغییرناپذیر برگرفته از منابع قرآنی و شرعی برای جرائم گوناگونی از قبیل سرقت، مصرف مشروبات الکلی، زنا، و تجاوز به عنف برقرار شدند. به این ترتیب زنا (یعنی رابطه جنسی بین زن و مردی که با هم ازدواج نکرده‌اند) در زمره آن دسته از جرائم عمومی قرار گرفت که مجازات آن بر حسب مورد شلاق یا مرگ بود.^۶ در راستای سیاست اسلامی کردن پاکستان، ضیاء الحق همچنین به تشدید قوانین ارتداد دست زد. اقلیت احمدیه پاکستان هدف اصلی این تغییرات بود. به موجب مقررات تازه، هر گونه توهین و بی‌ادبی نسبت به پیامبر مسلمانان، اهل بیت، و خلفای راشدین مستوجب شدیدترین مجازات‌ها می‌شد.^۷ جهانگیر در طی نخستین کنشگری‌های اعتراضی‌اش به استقرار قوانین شریعت با زنان بسیاری آشنا شد که بعدها از اولین موکلان وی شدند، و به خاطر همین اعتراضات به همراه بسیاری از ایشان به زندان افتاد.

رژیم نظامی ضیاء الحق هر گونه اعتراض به تحولات قانونی را با استناد به همین قوانین خاموش ساخت، زنان را عملاً به شهروندان درجه دوم جامعه تبدیل کرد، و اقلیت‌های دینی را به زندگی در ترس و وحشت محکوم ساخت. در نتیجه این تحولات، جهانگیر مصمم شد که با تحصیل در رشته حقوق در دانشگاه پنجاب و گذراندن دوره وکالت دادگستری با معضلات جدی که گریبانگیر کشورش بود مستقیماً به مقابله برخیزد. در مقام وکیل دادگستری وکالت بسیاری را بر عهده گرفت که دولت پاکستان حقوقشان را نادیده گرفته، نقض کرده و یا ایشان را تحت آزار و تعقیب قرار داده بود. جهانگیر به

خصوص وکالت دعاوی مناقشه‌برانگیزی را می‌پذیرفت که با طرحشان ساختارهای قانونگذاری به چالش کشیده می‌شدند.^۸ محاکمه سلامت مسیح، نوجوان چهارده سالهٔ پاکستانی، یکی از مهمترین پرونده‌هایی بود که جهانگیر وکالتش را برعهده داشت. سلامت مسیح به اتهام نوشتن کلمات توهین‌آمیز بر روی دیوار یک مسجد بر اساس قوانین ارتداد تحت پیگرد قرار گرفته بود. جهانگیر در این محاکمه با اثبات اینکه این متهم نوجوان «از سواد خواندن و نوشتن بی‌بهره است» بنابراین نمی‌توانسته نویسندهٔ کلمات مزبور بر روی دیوار مسجد باشد، به پیروزی چشمگیر و مهمی دست یافت. در نتیجه دادگاه اتهامات واهی و بی‌اساس وارده به سلامت مسیح را مردود اعلام کرد و تبرئه او پیروزی بزرگی را علیه قوانین ارتداد پاکستان رقم زد.

گرد آوردن مردم در کنار هم

جهانگیر و خواهرش هینا جیلانی (که او هم وکیل دادگستری است) به منظور بالا بردن انعکاس و تأثیر فعالیت‌هایشان در دادگاه‌ها در سال ۱۳۵۹ (۱۹۸۰ میلادی) «موسسهٔ امداد قضایی» را بنیان نهادند که نخستین دفتر حقوقی تماما زنانه پاکستان بود. جهانگیر به عنوان یکی از بنیانگذاران «موسسه امداد قضایی»، با کوششی خستگی‌ناپذیر در جهت تغییر وضعیت موجود در پاکستان به دفاع از حقوق زنان، اقلیت‌ها و کودکان پرداخته است.^۹ امروز، «موسسه امداد قضایی» نه تنها خدمات حقوقی رایگان ارائه می‌دهد، که به آموزش دستیاران و کارگزاران حقوقی، انتشار متون آموزشی حقوقی برای ارتقای آگاهی و سواد عموم نسبت به مسائل حقوقی، پژوهش دربارهٔ حقوق کارگران، و آموزش ناظران و دیده‌بانان و حمایتگران حقوق بشر نیز می‌پردازد. همچنین در پاسخ به نیاز زنان بی‌سرپناه که تاکنون تکیه‌گاه دیگری جز پناهگاه‌های دولتی بدنام و مشهور به ناامنی نداشته‌اند، «موسسه امداد قضایی» نخستین پناهگاه‌های ویژه برای زنان بی‌سرپناه را به نام «دستک» ایجاد کرده و جایگزین امنی را در دسترس این گروه از زنان قرار می‌دهد.

ژنرال محمد ضیاءالحق رییس جمهور
اسبق پاکستان

در سال ۱۳۶۰، جهانگیر و جیلانی با تاسیس «کانون اقدام زنان» به عنوان یک سازمان میانجی و حمایتگر یک بار دیگر نقش به‌سزایی در راه مبارزه برای حقوق زنان ایفا کردند. از عوامل عمدهٔ بنیانگذاری «کانون اقدام زنان»، محکومیت یک دختر پانزده ساله به اتهام ارتکاب زنا به مجازات شلاق بود. اتهام مزبور در واقع از سوی والدین خود دختر وارد شده بود که از ازدواج او با مردی از «طبقه‌ای پست تر» ناراضی بودند. جهانگیر و خواهرش که از روند غیرعادلانهٔ دادرسی به خشم آمده بودند در اتحاد با دیگر زنان همکار و کنشگر به سازماندهی و برپایی اعتراضات دربارهٔ معضلات و موضوعات مربوط به زنان از قبیل آزار جنسی، شکنجه، محدودیت‌های شغلی و حرفه‌ای، و حجاب اجباری پرداختند. از آن زمان تاکنون «کانون اقدام زنان» به عنوان سازمانی مستقل و غیرحزبی با ائتلاف با دیگر نیروهای دموکراتیک برای تضمین پشتیبانی از حقوق زنان در همهٔ جوانب از سه دفتر محلی در کراچی، لاهور و اسلام‌آباد به سراسر پاکستان گسترش یافته است.^{۱۰}

در سال ۱۳۶۶، جهانگیر کمیسیون حقوق بشر پاکستان را برای دیدبانی و نظارت بر نقض حقوق بشر در سراسر پاکستان و برپایی کارزارهای سراسری دفاع از ارزش‌های حقوق بشری بنیان گذاشت. جهانگیر در تبیین نیاز به برپایی ارگان مستقل حقوق بشری چنین می‌گوید: «هیچ تغییری [در عمل] مشاهده نمی‌شود. درست در زمانی که شهروندان پاکستانی به طور

هینا جیلانی، خواهر و همکار عاصمه جهانگیر

مداوم قربانی شکنجه هستند ... دولت پاکستان مدعی است که کماکان به حفظ و پاسداری حقوق بشر پایبند است. پرسش من این است که دولت به حقوق بشر چه کسی پایبند است؟^{۱۱} با توجه به اینکه دولت پاکستان هنوز از حفظ و ارتقای حقوق بشر به صورت پیوسته ناتوان است، کمیسیون حقوق بشر کماکان به انجام وظایف خود در دیدبانی حقوق بشر و پیشبرد اصلاحات و کسب پشتیبانی بین المللی ادامه می‌دهد.

جهانگیر دیدگاه راهبردی خود را در مورد کمیسیون حقوق بشر پاکستان چنین عنوان می‌کند: «بهبود وضعیت پاکستان از طریق اصلاح دولت، نخبگان و رهبری ایشان، یا اصلاح رهبری سیاسی و یا اصلاح نهادهای کشور به انجام نخواهد رسید، چرا که بیشتر نهادها و گروه‌های ذکر شده دچار افول و پراکندگی هستند. دگرگونی در جامعه پاکستان تنها از طریق مردم امکان پذیر است، چون همین مردم همواره مجبور بوده‌اند که در همه سطوح برای حقوقشان تلاش و مبارزه کنند»^{۱۲}

صدای بین المللی

جهانگیر در آستانه سومین دهه کنشگری به خاطر آثاری که نوشته و منتشر کرده و هم به خاطر نحوه دفاع اش در محاکم به چهره ای شناخته شده تبدیل شد. در مشهورترین اثرش، «در کجا ایستاده ایم؟»، که در سال ۲۰۰۰ / ۱۳۷۹ در روزنامه داون (*Dawn*) منتشر شد، جهانگیر گزارشی شدیداً انتقادی از اضمحلال تدریجی جامعه مدنی در پاکستان ارائه داد،^{۱۳} و سه سال بعد، در ۲۰۰۳ / ۱۳۸۲، پژوهشی کامل از وضعیت حقوقی محرومان پاکستان تحت عنوان «کیفر الهی؟ بحثی در قوانین حدود» منتشر کرد. این کتاب که امروزه یکی از منابع ضروری برای درک وضعیت حقوق بشر در پاکستان است مکمل نوشته دیگر جهانگیر با عنوان «فرزندان خدای اصغر: کودکان زندانی در پاکستان» است که پیش از این در ۱۹۹۳ / ۱۳۷۲ منتشر شده بود.^{۱۴}

بسیاری با آغاز ریاست جمهوری ژنرال مشرف در سال ۲۰۰۱ / ۱۳۸۰ امیدوار بودند که دولت پاکستان تحت رهبری او سیاست معتدل تری را در پیش گیرد. اما با بی‌اعتنایی آشکار دولت مشرف به پاسخگویی و خصومت علنی این دولت

نسبت به حقوق بشر، امیدها به زودی به یأس مبدل شد.

در سال ۱۳۸۴/۲۰۰۵، جهانگیر فعالانه در سازماندهی دوی ماراتن مختلط مردان و زنان در لاهور و در اعتراض به خشونت دینی علیه زنان ورزشکار همکاری کرد. پلیس پاکستان در روز برگزاری این ماراتن (۲۴ اردیبهشت ماه) به شرکت‌کنندگان، از جمله خانم جهانگیر را به صورت علنی مضروب کردند تا تحقیرش کنند.^{۱۵} دو سال بعد دولت مشرف، جهانگیر و ۵۰۰ کنشگر مدنی دیگر را تحت بازداشت

ژنرال پرویز مشرف رئیس‌جمهور سابق پاکستان

خانگی قرار داد و به خاطر فعالیت مخالفان در سراسر پاکستان وضعیت فوق‌العاده اعلام کرد. با این وجود اقدامات سرکوبگرانه مشرف اثر معکوس داشت، و نهایتاً موجب جلب توجه جامعه جهانی به وضعیت مصیبت‌بار مدافعان حقوق بشر در پاکستان شد. رسانه‌های معتبری چون مجله *اکنومیسیت* و سازمان‌های بین‌المللی جامعه مدنی مانند "مدافعان خط مقدم" و "مرکز کارتر" فعالانه به آگاهی‌رسانی درباره بازداشت خانگی جهانگیر دست زدند.^{۱۶} جهانگیر با تصدیق اهمیت همبستگی در کنشگری مدنی و حقوق بشر چنین می‌گوید: «افکار عمومی کلید بقای دموکراسی است و برای اینکه به مردم آموزش بدهیم که مردمسالاری چیست»^{۱۷}

علی‌رغم اینکه جهانگیر پیوسته درگیر مسائل روزمره دفاع از حقوق بشر در پاکستان بوده، از آغاز سده بیست‌ویکم همواره در دفاع حقوق بشر در سطح بین‌المللی نیز فعالیت کرده است. جهانگیر در فاصله سال‌های ۱۳۷۹ تا ۱۳۸۵ (۱۹۹۸ تا ۲۰۰۴) در مقام گزارشگر ویژه سازمان ملل در امور اعدام‌های فراقضایی، خودسرانه و بدون محاکمه و در فاصله سال‌های ۱۳۸۵ تا ۱۳۸۹ (۲۰۰۴ تا ۲۰۱۰) نیز در مقام گزارشگر ویژه سازمان ملل در امور آزادی دین و باور خدمت کرده است. چندین گزارش مهم سازمان ملل متحد درباره موضوعاتی از قبیل رفتار با کودکان در پاکستان و ارتقای حقوق بشر و جامعه مدنی در همین مدت به قلم او نوشته شده است. جهانگیر همچنین از فعالان پیشرو در حوزه نوپای حقوق دگرباشان جنسی است: در سال ۱۳۸۸، جهانگیر از جمله کارشناسانی بود که در به جریان افتادن «اصول جوگ‌جاکارتا» - که در اجلاس کارشناسان در شهری به همین نام در اندونزی به تصویب رسید- فعالیت کرده است. این اصول قوانین بین‌المللی حقوق بشر را به زمینه‌گرایی جنسی و هویت جنسیتی گسترش می‌دهد.^{۱۸}

جهانگیر جوایز بین‌المللی بسیاری در زمینه حقوق بشر دریافت کرده است و این به او کمک کرده تا پیام مشارکت‌گرایانه خود را در سطح جهانی و با صدایی هر چه رساتر به گوش همگان برساند. از جمله جوایزی که جهانگیر دریافت کرده است می‌توان به جایزه هزاره (میلنیوم)، جایزه بیلباتوی یونسکو برای ارتقاء فرهنگ حقوق بشر، مدال آزادی عبادت، جایزه حق برخورداری از معیشت اشاره کرد و نیز به نامزد شدن او برای جایزه نوبل. جهانگیر درباره جایزه حق برخورداری از معیشت گفته است: «این جایزه نه تنها به پاس و قدردانی از اقدامات من که به قدردانی از شمار عظیمی از پاکستانی‌ها اعطا شده که خستگی‌ناپذیر برای بهبود وضعیت حقوق بشر در پاکستان زحمت کشیده‌اند»^{۱۹}

حقوق اقلیت‌ها و گروه‌های به حاشیه رانده شده و مدافعان ایشان در پاکستان کماکان با مخاطره همراه است: کمیسیون حقوق بشر پاکستان مدعی است که تنها در فاصله دی ماه ۱۳۹۳ تا دی ماه ۱۳۹۴ چهارصد و پنجاه و سه پاکستانی قربانی قتل ناموسی شده‌اند.^{۲۰} بنا بر گزارش سالانه سازمان شفافیت بین‌الملل تحت عنوان «شاخص استنباط بین‌المللی از فساد در سال ۲۰۱۵ میلادی» در میان ۱۶۷ کشور جهان پاکستان رتبه صد و هفدهم را کسب کرد.^{۲۱} در سال ۲۰۱۱ میلادی،

در پی قتل سلیم شهزاد نویسنده آسیا تایمز آنلاین، پاکستان به عنوان یکی از خطرناک‌ترین کشورهای جهان برای روزنامه‌نگاران شناخته شد.^{۲۲} همچنین «پورتال تروریسم در جنوب آسیا» گزارش می‌دهد که ۳۶۸۲ نفر در نتیجه حملات تروریستی در سال ۲۰۱۵ در پاکستان جان باخته‌اند که ۳۵۱ نفر ایشان غیرنظامی بوده‌اند.^{۲۳} در تازه‌ترین پرونده، جهانگیر در مخالفت با حکم اعدام آسیه بی‌بی (زن مسیحی پاکستانی) با سلمان تاثیر فرمانده وقت پنجاب همصدا شد. آنها با اعدام این زن به اتهام ارتداد مخالف بودند. اما فرماندار به دلیل موضع‌گیری علنی در این امر از سوی افراطیون خود به ارتداد متهم و به دست یکی از آنها ترور شد.^{۲۴}

با وجود کاستی‌ها، آثار پیشرفت نیز دیده می‌شود. در سال ۲۰۱۰ / ۱۳۸۹، خانم جهانگیر به خاطر پشتیبانی خستگی‌ناپذیر از همکاران و کیلش (که

بیشترشان مرد هستند) و بخصوص شماری از آنها که از اقلیت بلوچ‌اند، به ریاست مجمع وکلای دیوان عالی پاکستان برگزیده شد.^{۲۵} رخداد دیگری که حاکی از تغییر اوضاع و احوال در نتیجه سال‌ها تلاش خستگی‌ناپذیر جهانگیر و همکاران او است، وضع قانون جدیدی در مهر ماه ۱۳۹۵ (اکتبر ۲۰۱۶) است که بر اساس آن محکومان قتل‌های ناموسی بدون استثنا به حداقل بیست‌وپنج سال زندان محکوم می‌شوند. شایان ذکر است که تا پیش از وضع این قانون، بسیاری از مرتکبان قتل‌های ناموسی با سوءاستفاده از خلأهای قانونی از خانواده قربانیان تقاضای عفو می‌کردند و بدون تحمل هیچ مجازاتی آزاد می‌شدند.^{۲۶}

جهانگیر آشکارا نشان داده است که با عزم راسخ و اشتیاق ماموریت جدید خود را به عنوان گزارشگر ویژه حقوق بشر در ایران برعهده خواهد گرفت. به همین سبب، تنها چند روز پس از برعهده گرفتن این سمت، زندانیان سیاسی زندان رجایی‌شهر کرج به نامه‌نگاری با او و گزارش موارد گوناگون نقض حقوقشان پرداختند. عاصمه جهانگیر همانند مقام پیش از خود، احمد شهید، حامی نیرومند و قاطعی برای مردم ایران خواهد بود.

پانوشتها

- 1 Greg Miller, Craig Whitlock, and Barton Gellman, “Top-secret U.S. intelligence files show new levels of distrust of Pakistan,” *Washington Post*, Sept. 2, 2013, accessed Nov. 4, 2016, at <https://www.washingtonpost.com/world/national-security/top-secret-us-intelligence-files-show-new-levels-of-distrust-of-pakistan/2013/09/02/e19d03c2-11bf-11e3-b630-36617ca6640f_story.html>.
- 2 Amitav Ghosh, “Countdown Interviews – Asma Jahangir: 8,” June 17, 2013, accessed Nov. 4, 2016, at <<http://amitavghosh.com/blog/?p=6123>>.
- 3 “Asma Jahangir.” *The Right Livelihood Award*.
- 4 Laila Kazmi, “Asma Jahangir,” *Jazbah Magazine*, 2008, accessed Nov. 4, 2016, at <<http://kazbar.org/jazbah/asmaj.php>>.
- 5 Asma Jahangir, “Democracy and Human Rights in Post-Coup Pakistan,” *Asia Society*, May 30, 2000, accessed Nov. 4, 2016, at <<http://asiasociety.org/democracy-and-human-rights-post-coup-pakistan>>.
- 6 Minah Ali Rathore, “Women’s Rights in Pakistan: The Zina Ordinance & the Need for Reform,” *Center for Public Policy Administration Capstones, University of Massachusetts – Amherst*, 2015, accessed Nov. 4, 2016, at <http://scholarworks.umass.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1040&context=cppa_capstones>.
- 7 “Blasphemy Laws in Pakistan: A Historical Overview,” *Center for Research and Security Studies, Islamabad*, 2014, accessed Nov. 4, 2016, at <<http://www.csi-int.org/fileadmin/Files/pdf/2014/blasphemylawsinpakistan.pdf>>.
- 8 “Asma Jahangir,” *The Right Livelihood Award*, 2014, accessed Nov. 4, 2016, at <<http://www.rightlivelihoodaward.org/laureates/asma-jahangir/>>.
- 9 “About AGHS,” *AGHS Legal Aid Cell*, July 6, 2007, accessed Nov. 4, 2016, at <<https://aghsblog.wordpress.com/>>.
- 10 “Women’s Action Forum,” *World Heritage Encyclopedia –Project Gutenberg Self-Publishing Press*, 2008, accessed Nov. 4, 2016, at <http://www.gutenberg.us/articles/women’s_action_forum>.
- 11 Jahangir, *Asia Society*.
- 12 Kazmi, *Jazbah Magazine*; quoting Junejo, Farahnaz, “Interview with Asma Jahangir,” *Zameen*, December 1997.
- 13 “State of the World’s Minorities and Indigenous People 2010,” *Minority Rights Group International* (July 2010): 9, accessed Nov. 4, 2016, at <<http://minorityrights.org/publications/state-of-the-worlds-minorities-and-indigenous-peoples-2010-july-2010/>>.

- 14 Asma Jahangir, *The Hudood Ordinances: A Divine Sanction?* (Lahore: Sang-e-Meel Publications, 2003), accessed Nov. 4, 2016, at <<http://www.sangemeel.com/ProductDetail.aspx?ProductID=9693514203>>.
- 15 Ali Dayan Hasan, “Pakistan’s moderates are beaten in public,” *The New York Times*, June 15, 2005, accessed Nov. 4, 2016, at <<http://www.nytimes.com/2005/06/15/opinion/pakistans-moderates-are-beaten-in-public.html>>.
- 16 “Coup Number Two,” *The Economist*, November 5, 2007, accessed Nov. 4, 2016, at <<http://www.economist.com/node/10088419>>.
- 17 Nermeen Shaikh, “Asma Jahangir: ‘Public opinion is key to...democracy,” *Asia Society*, accessed Nov. 4, 2016, at <<http://asiasociety.org/asma-jahangir-public-opinion-key-democracy>>.
- 18 “Yogyakarta Principles’ a Milestone for Lesbian, Gay, Bisexual, and Transgender Rights,” *Human Rights Watch*, March 26, 2007, accessed Nov. 4, 2016, at <<https://www.hrw.org/news/2007/03/26/yogyakarta-principles-milestone-lesbian-gay-bisexual-and-transgender-rights>>.
- 19 Shamil Shams, “Asma Jahangir: Alternative Nobel prize an ‘honor for Pakistani activists’,” *Deutsche Welle*, September 25, 2014, accessed Nov. 4, 2016, at <<http://www.dw.com/en/asma-jahangir-alternative-nobel-prize-an-honor-for-pakistani-activists/a-17955286>>.
- 20 “Honour Crimes (Women/Men),” Human Rights Commission of Pakistan, accessed Nov. 4, 2016, at <<http://hrcpmonitor.org/search/?id=5>>.
- 21 “Corruption Perceptions Index 2015,” *Transparency International*, accessed Nov. 4, 2016, at <http://www.transparency.org/whatwedo/publication/cpi_2015>.
- 22 “Pakistani journalist Saleem Shahzad found dead,” *BBC News*, May 31, 2011, accessed Nov. 4, 2016, at <<http://www.bbc.com/news/world-south-asia-13599172>>.
- 23 “Pakistan Assessment 2016,” *South Asian Terrorism Portal*, 2016, accessed Nov. 4, 2016, at <<http://www.satp.org/satporgtp/countries/pakistan/>>.
- 24 Shamil Shams, “Asma Jahangir: Taseer’s murder will embolden the Pakistani religious right,” *Deutsche Welle*, January 1, 2011, accessed Nov. 4, 2016, at <<http://www.dw.com/en/asma-jahangir-taseers-murder-will-embolden-the-pakistani-religious-right/a-6388814>>.
- 25 Rana Tanveer, “Asma Jahangir wins SCBA elections,” *The Express Tribune*, October 27, 2010, accessed Nov. 4, 2016, at <<http://tribune.com.pk/story/68098/supreme-court-bar-association-elections-today/>>.
- 26 “Honour killings”: Pakistan closes loophole allowing killers to go free,” *BBC News*, Oct. 6, 2016, accessed Nov. 4, 2016, at <<http://www.bbc.com/news/world-asia-37578111>>.

بیشتر بیاموزیم

اخبار و تحلیل‌ها

- Abid, Zehra. “Blasphemy in Pakistan: The case of Aasia Bibi.” *Al Jazeera America*. June 18, 2015. Accessed Nov. 4, 2016, at <<http://america.aljazeera.com/articles/2015/6/18/blasphemy-in-pakistan-the-case-of-aasia-bibi.html>>
- “Asma Jahangir – 1995 Laureate.” *Martin Ennals Foundation*. Accessed Nov. 4, 2016, at <<http://www.martinennalsaward.org/?hrd=asma-jahangir>>
- Shaikh, Nermeen. “Interview with Asma Jahangir.” *Asia Society*. Accessed Nov. 4, 2016, at <<http://asiasociety.org/interview-asma-jahangir>>
- Shams, Shamil. “Asma Jahangir – Pakistan’s fearless rights campaigner.” *Deutsche Welle*. Nov. 28, 2014. Accessed Nov. 4, 2016, at <<http://www.dw.com/en/asma-jahangir-pakistans-fearless-rights-campaigner/a-18100149>>
- Weiss, Roma Rajpal. “Every restriction is based on religion.” *Qantara.de*. Dec. 9, 2014. Accessed Nov. 4, 2016, at <<https://en.qantara.de/content/interview-with-asma-jahangir-winner-of-the-right-livelihood-award-every-restriction-is-based>>
- Zakaria, Rafia. “Pakistan’s Hudood Ordinance: Veils and jails.” *Patheos*. Sept. 1, 2006. Nov. 4, 2016, at <http://www.patheos.com/blogs/altmuslim/2006/09/veils_and_jails/>

تحقیقات و گزارش‌ها

- Abbas, SHEMEEM Burney. *Pakistan’s Blasphemy Laws: From Islamic Empires to the Taliban*. Austin: University of Texas Press, 2013.
- “Blasphemy Laws in Pakistan: A Historical Overview.” *Center for Research and Security Studies*. Islamabad: April 2013. Accessed Nov. 4, 2016, at <<http://crss.pk/wp-content/uploads/2010/07/Report-on-Blasphemy-Laws-.pdf>>
- “A Critical Report on HUDOOD ORDINANCE 1979 (First Edition May, 2007).” *Council of Islamic Ideology, Government of Pakistan*. Nov. 4, 2016, at <<http://cii.gov.pk/publications/h.report.pdf>>
- Julius, Qaiser. “The Experience of Minorities Under Pakistan’s Blasphemy Laws.” *Islam and Christian-Muslim Relations* 27, no. 1 (2016): 95-115. Accessed Nov. 4, 2016, at <<http://dx.doi.org/10.1080/09596410.2015.1108639>>
- “Pakistan- Freedom in the World 2016,” *Freedom House*. Accessed Nov. 4, 2016, at <<https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2016/pakistan>>
- Rathore, Minah Ali. “Women’s Rights in Pakistan: The Zina Ordinance & the Need

for Reform.” *Center for Public Policy Administration Capstones, University of Massachusetts – Amherst*. 2015. Accessed Nov. 4, 2016, at <http://scholarworks.umass.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1040&context=cppa_capstones>

چند رسانه‌ای

- “Democratic Transitions in Pakistan and its Impact on Human Rights: The Inaugural Mahomedali Habib Distinguished Lecture by Asma Jahangir.” *Institute for South Asia Studies, UC Berkeley*. Oct. 8, 2013. Accessed Nov. 4, 2016, at <<http://southasia.berkeley.edu/asma-jahangir>>
- “A Human Rights Perspective on Pakistan: A Conversation with Asma Jahangir.” *Hudson Institute*. May 18, 2016. Accessed Nov. 4, 2016, at <<http://www.hudson.org/events/1337-a-human-rights-perspective-on-pakistan-a-conversation-with-asma-jahangir52016>>
- “Under House Arrest, Pakistani Human Rights Leader Asma Jahangir Speaks Out on Musharraf’s Crackdown.” *Democracy Now!* Nov. 14, 2007. Accessed Nov. 4, 2016, at <http://www.democracynow.org/2007/11/14/under_house_arrest_pakistani_human_rights>
- “Walking Together for Freedom with Asma Jahangir.” *Joan B. Kroc Institute for Peace and Justice, University of San Diego*. Nov. 12, 2012. Accessed Nov. 4, 2016, at <<http://www.ucsd.tv/search-details.aspx?showID=24170>>

تصاویر

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Asma_Jahangir_Four_Freedoms_Awards_2010_cropped.jpg

<https://i.ytimg.com/vi/6YgkrkR7ScC/maxresdefault.jpg>

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Muhammad_Zia-ul-Haq_1982.jpg

<https://www.flickr.com/photos/overseas-development-institute/26920654571/>

https://www.flickr.com/photos/european_parliament/3389786672

<https://www.flickr.com/photos/37546750@N04/5191871329>